Prof. dr Mariusz FRAS*

Ugovor o obaveznom osiguranju u međunarodnom privatnom pravu

UDK: 368.022:341.9
Primljen: 23. 11. 2020.
Prihvaćen: 18. 1. 2021.
Originalni naučni rad
https://doi.org/10.46793/ERPO2001.08F

Apstrakt

Obavezno osiguranje prisutno je u velikoj većini zemalja u svetu i u svim evropskim državama. Kako se međunarodno-pravni odnosi sve više intenziviraju, tržište prekograničnog osiguranja se takođe širi. Uprkos stupanju na snagu odredbi Uredbe „Rim I" i predstojeće reforme Uredbe „Brisela I bis", evropsko međunarodno privatno pravo, u meri u kojoj uređuje obavezno osiguranje, i dalje predstavlja kompromis. U nedostatku jasnog režima prema Uredbi „Rim I", sumnje i dalje pokreće pitanje težnje za pravom koje bi se moglo primeniti na ugovore o kolektivnom osiguranju.

Ključne reči: obavezno osiguranje, međunarodno privatno pravo, Uredba „Rim I", osiguranje velikog rizika, ugovor o osiguranju

1. UVOD

Obavezno osiguranje prisutno je u velikoj većini zemalja sveta, ali i svim evropskim državama (Ludvichovska, 2008, 206–207). Ugovore o osiguranju karakteriše njihova specifična socijalna i ekonomska funkcija (Fras, 2007a, 995), a pri čemu se posebno ističe obavezno osiguranje od građanske odgovornosti.

Kako se međunarodno-pravni odnosi sve više intenziviraju, tržište prekograničnog osiguranja se takođe širi. Međutim, uprkos vidnom suštinskom napretku u ujednačavanju evropskog prava o obaveznom osiguranju motornih vozila (Fras, 2007b, 13), takav fenomen nije primećen u drugim oblastima privrednog života. Prepreka razvoju jedinstvenog tržišta osiguranja su, uglavnom, razlike između režima koji uređuju ugovore o obaveznom osiguranju u određenim državama članicama (Heiss, 2013). Takve razlike su posebno očigledne u odnosima koji uključuju pravne oblasti dve ili više zemalja. Posledica razvoja sektora prekograničnih usluga osiguranja je povećanje broja potencijalnih sporova u kojima je neophodno utvrditi pravo koje će se primeniti na procenu specifičnih aspekata životnih okolnosti u vezi sa osiguravajućom zaštitom koja se pruža u sistemu obaveznog osiguranja.

Stupanjem na snagu Uredbe (EZ) br. 593/2008 Skupštine Evrope i Saveta od 17. juna 2008. godine o pravu koje se primenjuje na ugovorne obaveze (Regulation (EC) No 593/2008, Rome I) („Rim I"), prethodno razbacane kolizione odredbe koje su se primenjivale na ugovor o osiguranju generalno su bile obuhvaćene jednim zakonskim aktom. Uvažavajući specifičnost odnosa u pravu osiguranja, zakonodavac EU je doneo posebna pravila o sukobu zakona za ugovore o osiguranju u čl. 7 Uredbe „Rim I". Pitanja koja se odnose na primenu zakona na ugovore o osiguranju u skladu sa Uredbom „Rim I" do sada su obimno razmatrana u poljskoj pravnoj teoriji (Pilich, 2013). S druge strane, konkretna rešenja koja regulišu isključivo ugovore o obaveznom osiguranju sadržana su u čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I". Prema navedenoj odredbi, četiri dopunska pravila, koja potiču iz direktiva EU o osiguranju, primenjuju se na „ugovore o osiguranju koji pokrivaju rizike za koje država članica propisuje obavezu osiguranja" (Kropka, 2010, 220–221).

Uredba „Rim I" ne rešava u potpunosti probleme koji su važni iz ugla strana u međunarodnim poslovima osiguranja (Heiss, 2008, 264). Traganje za pravom primenljivim na *actio directa* ili *cessio legis* zasniva se na pravilima o rešavanju sukoba zakona iz Uredbe (EC) br. 864/2007 Skupštine Evrope i Saveta od 11. jula 2007. godine o pravu koje se primenjuje na vanugovorne obaveze (Regulation (EC) No 864/2007; Rome II) („Rim II"). Pravo koje se primenjuje na one aspekte životnih okolnosti koje nisu obuhvaćene primenom propisa, utvrđuje se primenom normi poljskog Zakona od 4. februara 2011. godine – Međunarodno privatno pravo (Ustawaz dnia 4 lutego 2011 r.Prawo prywatne międzynarodowe).

* Univerzitet Šlezije, Pravni fakultet, Katedra za građansko pravo i međunarodno privatno pravo, Katovice, Poljska. E-mail: kancelaria–fras@o2.pl.

Što se tiče nadležnosti u pitanjima osiguranja, ona je regulisana posebnim odredbama Odeljka 3, Uredbe „Brisel I" (Council Regulation (EC) No. 44/2001), koja je od 1. januara 2015. godine zamenjena Uredbom „Brisel I bis" (Regulation (EU) No. 1215/2012).

2. MERODAVNO PRAVO UGOVORA O OBAVEZNOM OSIGURANJU

2.1. Primena dopunskih pravila po čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I"

Analizirajući unutrašnju organizaciju odredbi Uredbe „Rim I", pojedini autori razlikuju četiri kategorije ugovora (Kramer, 2007, 37) na koje se primenjuju različita koliziona pravila (Pilich, 2013, 332–334), i to: ugovori o osiguranju velikih rizika, čija je karakteristika neograničena mogućnost izbora prava, ugovori o osiguranju koji pokrivaju druge rizike (masovni rizici) koji se nalaze u državama članicama Evropske unije, za koje je zakonodavac EU značajno ograničio mogućnost izbora prava, ugovori o osiguranju koji pokrivaju druge rizike (masovni rizici) koji se nalaze u trećim zemljama zajedno sa ugovorima o reosiguranju, za koje se merodavno pravo utvrđuje primenom čl. 7 Uredbe „Rim I", ali uz shodnu primenu opštih kolizionih normi, i ugovori o obaveznom osiguranju, na koje se primenjuje navedena odredba čl. 7, st. 4 Uredbe (Łopuski, 2004, 18).

Međutim, to ne znači da se ugovori o obaveznom osiguranju tretiraju kao druga vrsta ugovora o osiguranju, pored osiguranja velikih rizika ili osiguranja masovnih rizika (Popiołek, 2013, 585–587). Ugovor o obaveznom osiguranju iz čl. 7 Uredbe „Rim I" može se odnositi i na osiguranje „velikog rizika" ili na osiguranje masovnog rizika koji se nalaze u državama članicama Evropske unije (Heiss, 2008, 279). Propisivanje obaveze osiguranja od strane države članice pokreće potrebu za utvrđivanjem merodavnog prava u okviru specifičnog „podsistema" kolizionih pravila utvrđenih u čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I".

Dopunska pravila iz čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I" ne primenjuju se na osiguranje u slučaju kada je obaveza zaključenja ugovora nastala prema zakonodavstvu države koja nije država članica Evropske unije (Ludvichovska, Thiede, 2009, 70). U takvim situacijama, zakon koji se primenjuje na ugovor određuje se prema čl. 7, st. 2 i 3 Uredbe „Rim I". Shodno tome, na ugovor o osiguranju koji pokriva velike rizike primenjuju se pravila iz čl. 7, st. 2 Uredbe „Rim I". S druge strane, određivanje prava koje reguliše osiguranje masovnih rizika zavisi od toga da li se rizik nalazi u nekoj od država članica.

Imajući u vidu efektivni obim čl. 7 Uredbe „Rim I", dopunska pravila iz stava (4) te odredbe ne odnose se na ugovore o osiguranju koji pokrivaju masovne rizike koji se nalaze u zemljama koje nisu države članice Evropske unije (Carr, 2010, 597; Stone, 2010, 361). Merodavno pravo se u takvim situacijama utvrđuje primenom odredbi čl. 3 ili 4 ili, moguće, čl. 6 Uredbe „Rim I" (Ferrari, Leible, 2009, 123–124; Heiss, 2008, 274–275). Pre svega, mora se utvrditi da li se ugovor o osiguranju odnosi na masovni rizik koji se nalazi izvan pravnog područja država članica Evropske unije. Pozitivan odgovor na to pitanje ukinuće potrebu da se posegne za „dopunskim pravilima" iz čl. 7, st. 4, čak i ako *lex causae* nameće obavezu osiguranja. Ovaj princip primenjuje se i kada obaveza osiguranja proizlazi iz zakonskih odredbi države članice.

2.2. Ugovor o obaveznom osiguranju. Problem kvalifikacije

Obim primene dopunskih pravila dalje je ograničen postupcima tumačenja pojmova koji se koriste za ograničavanje obima odredbi iz čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I". U čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I", zakonodavac je upotrebio izraz „ugovori o osiguranju koji pokrivaju rizike za koje država članica propisuje obavezu osiguranja", koji će u našim daljim izlaganjima biti zamenjen pojmom „ugovori o obaveznom osiguranju" ukoliko nije ograničeno na drugi način.

U poljskoj pravnoj teoriji mnogo pažnje posvećeno je problemu tumačenja pojma „ugovori o osiguranju" (Zachariasievicz, 1978, 11). Zbog specifičnog okvira ove studije, skrenućemo pažnju samo na osnovne karakteristike koje omogućavaju razlikovanje ugovora o osiguranju od ostalih obligacionih odnosa koji su prisutni u međunarodnim pravnim poslovima.

Rezultati uporednog pravnog istraživanja navode na zaključak da, kao posledica zaključenja ugovora o osiguranju, nastaje pravni odnos po kojem se osiguravač, s obzirom na uplaćenu premiju, obavezuje da preuzme rizik isplate novčane naknade ovlašćenom licu u slučaju nastupanja događaja navedenog u ugovoru (Popiołek, 2013, 582). Dakle, ugovore o osiguranju karakteriše njihova specifična socijalna i ekonomska funkcija koja se svodi na obezbeđivanje zaštite od rizika. Ova karakteristika omogućava prepoznavanje ugovora o osiguranju kao aleatornog ugovora (Pilich, 2013, 328–329). Ugovor o osiguranju je teretni ugovor. Iz ugla sukoba zakona, ugovor o osiguranju je ugovor koji je takođe unilaterlano kvalifikovan odredbama koje su stranke ugovorile (Fras, 2008, 56–57).

Međutim, više sumnji izaziva tumačenje izraza „ugovori o osiguranju koji pokrivaju rizike za koje država članica propisuje obavezu zaključenja osiguranja". Gore navedena dopunska pravila odnose se samo na

ovu kategoriju ugovora. Pored toga, što se tiče ugovora o osiguranju masovnih rizika i ugovora o osiguranju velikih rizika koji se smatraju obaveznim, treba slediti pravilo iz čl. 7, st. 5 Uredbe „Rim I". Kada ugovor pokriva rizike koji se nalaze u više država članica, zaključuje se da se ugovor sastoji od nekoliko pojedinačnih ugovora, od kojih se svaki odnosi samo na jednu državu članicu. *Modus operandi* za ugovore o osiguranju koji pokrivaju više od jednog rizika od kojih se najmanje jedan nalazi u državi članici, a najmanje jedan u trećoj zemlji, predviđen je u preambuli, br. 33 Uredbe „Rim I". U takvim situacijama, posebna pravila o ugovorima o osiguranju, kako je propisano Uredbom „Rim I", primenjuju se samo na osigurani rizik ili rizike koji se nalaze u određenoj državi članici ili državama članicama.

Do sada je u pravnoj teoriji izneto nekoliko predloga koji treba da omoguće odgovarajuće utvrđivanje značenja pojmova iz čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I". Stavovi predstavnika pravne nauke mogu se svrstati u dve grupe mišljenja.

Pristalice prethodnog stava konstruišu definiciju ugovora o obaveznom osiguranju iz čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I", izolovano od razumevanja tog pojma u materijalnom pravu država članica. M. Kropka formuliše zaključak da obaveza osiguranja iz čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I" ne mora da proizlazi iz zakonskih odredbi. Izvor obaveze osiguranja mogu biti i norme koje nameću drugi subjekti, sve dok njihova nadležnost za uvođenje takve obaveze proizlazi iz odredbi nacionalnog zakonodavstva (Kropka, 2010, 219). Obim tog koncepta mora se proširiti i na takozvanu „prinudu osiguranja" (Kropka, 2010, 219). S druge strane, izvor obaveze osiguranja ne mora biti obligacioni odnos (Kropka, 2010, 219). Čini se da takvo tumačenje koncepta obaveznog osiguranja omogućava ograničavanje fenomena privlačenja nadležnosti. Svaki pokušaj usvajanja drugačijeg mišljenja doveo bi do situacije u kojoj bi ugovorne strane bile u poziciji da odluče koji od „podsistema" kolizionih pravila će primeniti, kao što je propisano čl. 7 Uredbe „Rim I", merodavno pravo će se odrediti bez potrebe da se poštuje normativno sankcionisana podela na obavezno i dobrovoljno osiguranje.

Međutim, samostalna kvalifikacija koncepta ugovora o obaveznom osiguranju prema čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I" bila bi teška. Uredbe „Brisel I" i „Rim II" ne koriste izraz „obavezno osiguranje". Argumenti za određeni pravac tumačenja u vezi sa delokrugom tih normi ne moraju se izvoditi iz postulata da bi se očuvala doslednost između osnovnih zakonodavnih akata EU u oblasti međunarodnog privatnog prava.[1] Takođe je teško formulisati bilo kakve jasne zaključke na osnovu rezultata uporedno-pravnih istraživanja. Čak i u takvim pravnim sistemima u kojima je uvedena definicija obaveznog osiguranja (na primer, Poljske[2] ili Nemačke[3]), granice tog pojma u zakonodavstvu su nejasne, što je posledica nedoslednosti pojedinih zakonodavaca, koji u stvari mogu da formulišu pravne definicije obaveznog osiguranja, ali istovremeno ne oklevaju da taj pojam upotrebe u njegovom osnovnom značenju u drugim zakonima koji čine domaće pravo osiguranja. Francusko pravo, s druge strane, karakteriše relativno liberalan stav zakonodavca prema pitanju ograničavanja granica koncepta obaveznog osiguranja (Bigo, 2002, 50).

Usvajanje francuskog modela obaveznog osiguranja u svrhu tumačenja može dovesti do situacije u kojoj se merodavno pravo oslanja na primenu dopunskih pravila čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I", iako države koje imaju objektivnu vezu sa ugovorom o osiguranju ne tretiraju ugovor kao obavezno osiguranje. Slične pretnje se odnose na primenu restriktivnog pristupa, kakav bi se mogao pripisati poljskom i nemačkom sistemu, bez temeljne analize celine odredbi koje regulišu obavezu zaključenja osiguranja. Na ugovor o osiguranju od posledica nezgoda primenjivalo bi se pravo na koje se upućuje u čl. 7, st. 3 Uredbe „Rim I", što je prinudnom odredbom predvideo francuski zakonodavac. Ograničeni izbor prava takođe bi bio dozvoljen (čl. 7, st. 3, tač./a–e), i to bi bio slučaj bez obzira na stav koji u tom pogledu proizlazi u francuskom pravu ili čak *lex fori*. Takvo rešenje deluje nepomirljivo sa namerom evropskog zakonodavca, jer u kontekstu čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I", odlučujući faktor za kvalifikaciju ugovora kao obaveznog osiguranja trebalo bi da bude pravo države u kojoj je nastala obaveza.

Kao rezultat, gore nagoveštene poteškoće otkrivaju osnovni nedostatak samostalne kvalifikacije koncepta ugovora o obaveznom osiguranju. Svrha kvalifikacije

[1] Prema preambuli, br. 7 Uredbe „Rim I", suštinski obim primene i odredbe Uredbe treba da budu „u skladu" sa Uredbom Saveta (EZ), br. 44/2001 od 22. decembra 2000. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju presuda u građanskim i trgovinskim stvarima (Brisel I) i Uredbom „Rim II".

[2] Odredba čl. 3, st. 1 Zakona od 22. maja 2003. godine o obaveznom osiguranju, garantnim fondovima i Poljskom birou osiguravača motornih vozila (Dz.U. 2013, br. 392) propisuje da je obavezno osiguranje osiguranje od građanske odgovornosti lica ili osiguranje imovine ako zakon ili međunarodni sporazum, koji je ratifikovala Republika Poljska, propisuje obavezu zaključenja ugovora o osiguranju.

[3] Odredba čl. 113 nemačkog Zakona o ugovoru o osiguranju od 23. novembra 2007. godine (*Versicherungsvertragsgesetz - Gesetz zur Reform des Versicherungsvertragsrecht vom 23. November 2007*, BGBl. I S. 2631, dalje u tekstu: ZUO) definiše obavezno osiguranje (*Pflichtversicherung*) kao osiguranje od građanske odgovornosti za koje je zakonom propisana obaveza zaključenja osiguranja.

sukoba zakona je supsumiranje činjenica prema relevantnoj kolizionoj normi koja upućuje na primenu određenog prava na određeno pitanje (Schmidt, 1993, 330–331). Utvrđivanje da zakon određene države predviđa obavezu osiguranja ne odnosi se na činjenično stanje, već na postojanje normativno sankcionisane obaveze zaključenja ugovora o osiguranju. Bez poznavanja odredbi materijalnog prava nemoguće je utvrditi da li postoji takva obaveza. S druge strane, iz očiglednih razloga, ne može se *a priori* pretpostaviti da su sve vrste osiguranja obavezne. Čak i ako takve sumnje ostavimo po strani, i dalje ostaje otvoreno pitanje utvrđivanja koji pravni poredak treba konsultovati da bi se moglo utvrditi da li postoji obaveza zaključenja osiguranja.

Čini se da se zbog takvih poteškoća zagovornici drugog stava opredeljuju za mišljenje da koncept ugovora o obaveznom osiguranju po čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I" treba shvatiti u skladu sa odredbama nacionalnog zakonodavstva koje propisuje obavezu zaključenja osiguranja (Orlicki, 2011, 273). Ovo rešenje omogućava izbegavanje problema koji se odnose na situaciju u kojoj se u fazi primene pravnih odredbi određeni ugovor o osiguranju smatra obaveznim iako, prema *legis causae*, nema takvu prirodu.

Uprkos prednostima ove koncepcije, treba obratiti pažnju na određene probleme koji se mogu uočiti prilikom njene primene. Prema analiziranom mišljenju, kvalifikacija pojma „ugovor o obaveznom osiguranju" nije stvorena kao *per legis causae*, već u skladu sa zakonom države koji propisuje obavezu zaključenja osiguranja, što čak ne mora biti ni zakon koji se primenjuje na ugovor o osiguranju[4], već samo pravo koje se primenjuje na utvrđivanje da li ugovor o osiguranju predstavlja „ispunjenje obaveze zaključenja osiguranja" (prva rečenica čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I").[5] Prihvatanje takvog stava briše granice između utvrđivanja preduslova za primenu određenog sukoba zakona i primene relevantnog zakona (Pazdan, 2012, 60).

Analogno izvedeno mišljenje, mada sa drugim opravdanjem, formulisao je M. Pilich. Prema ovom autoru, odredba čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I" zasniva se na jednostranoj metodi. Zbog toga, obim koncepata „obaveza zaključenja osiguranja", „zakon države članice koja propisuje (propisana) obavezu zaključenja osiguranja", može se odrediti detaljnom analizom materijalnog prava određenih država članica (Pilich, 2012, 368).

Da bi se u velikoj meri generalizovale, pretpostavke jednostrane metode mogu se prikazati na sledeći način. Jednostrana metoda ne zahteva postojanje kolizionih pravila prvog stepena. S druge strane, razgraničenje obima primene nacionalnog prava zavisi od nesputane namere zakonodavca. Strano pravo primenjivaće se samo u onoj meri u kojoj *lex fori* ne tvrdi da reguliše određenu životnu situaciju ili njene određene aspekte (Vitta, 1980, 154–162; Droz, 30–32). Iznesena koncepcija omogućava smanjenje neizvesnosti u vezi sa utvrđivanjem koja država „nameće" obavezu zaključenja osiguranja. Međutim, ovo pitanje nije svrha kvalifikacije. Pored toga, jednostranu metodu univerzalno kritikuju predstavnici pravne nauke i smatraju je samo određenim teorijskim modelom, koji zakonodavci ne koriste u donetim zakonima u oblasti međunarodnog privatnog prava (Vitta, 1980, 155).

Takođe se može pokušati formulisati drugi predlog. Član 7, st. 4 Uredbe „Rim I", ukoliko predviđa da se dopunska pravila primenjuju na „ugovore o osiguranju koji pokrivaju rizike za koje država članica propisuje obavezu zaključenja osiguranja", može se tretirati kao odredba koja razgraničava delokrug primene „podsistema" pravila o sukobu zakona koji se odnose na obavezno osiguranje ili kao element obima skupa odredbi iz prve i druge rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) i čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I".

Izraz „za koji država članica nameće obavezu zaključenja osiguranja" tretirao bi se, u svetlu prethodnih pretpostavki, kao primarno pitanje. M. Pazdan ističe da se „tim pojmom označava komponenta činjeničnog stanja opisanog pravilom o sukobu zakona, koji čini materijalno-pravni preduslov za primenu pravila o sukobu zakona i koji, shodno tome, zahteva analizu primenom materijalnog prava" (Pazdan, 2012, 65)[6] utvrđeno na osnovu relevantnog kolizionog pravila *lex fori*.

Međutim, Uredba „Rim I" ne sadrži koliziono pravilo čija bi primena obuhvatala pitanje „postojanja obaveze zaključenja osiguranja". Zbog toga poljski sud treba da utvrdi merodavno pravo primenom dopunskog pravila iz čl. 67 Zakona iz 2011. godine, koji glasi da „[u] slučaju da merodavno pravo nije određeno primenom ovog zakona, posebnih odredbi, ratifikovanih međunarodnih sporazuma na snazi u Republici Poljskoj i prava Evropske unije, odnos obuhvaćen odredbama ovog zakona regulisaće se pravom države sa kojom je najuže povezan". Međutim, primena merodavnog prava iz čl. 67 Zakona o međunarodnom privatnom pravu uključuje potrebu da se proceni sa kojim pravnim sistemom je obaveza zaključenja osiguranja najuže povezana sa konkretnim odnosom. Čini se da će u slučaju ugovora o osiguranju koji pokrivaju masovne rizike, to biti pravo države u kojoj se rizik nalazi. S druge strane, u slučaju ugovora o osiguranju koji pokrivaju velike rizike, osim objektivnih okolnosti (pravo države u kojoj se rizik na-

[4] Takva situacija postojaće kada zakonodavac ne upotrebi mogućnost predviđenu u čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe Rim I". Videti odeljak 2.6 u ovom radu.

[5] Videti odeljak 2.4 u ovom radu.

[6] Više o osnovnim pitanjima: Schmidt, 1993, 324–331.

lazi), presudni faktori takođe mogu biti i subjektivne okolnosti (pravo države u kojoj osiguranik ima prebivalište). Treba imati na umu da se princip iz čl. 7, st. 5 Uredbe „Rim I" primenjuje i na ugovore o obaveznom osiguranju koji pokrivaju velike rizike. Zatim se pretpostavlja da je ugovor sastavljen od nekoliko ugovora, od kojih se svaki odnosi na državu članicu u kojoj se nalazi rizik.

2.3. Uredba EU kao izvor obaveze zaključenja osiguranja

Prethodno predstavljena razmatranja ne iscrpljuju problem kvalifikacije pojma obaveze osiguranja. Zakonodavac EU sporadično koristi uredbe kako bi nametnuo obavezu određenim kategorijama subjekata da zaključuju osiguranja na „jednoobrazan i direktan način" (Popiołek, 2013, 567–568). Postavlja se pitanje da li pravo koje se primenjuje na te ugovore treba tražiti u skladu sa odredbama čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I".

Propisi EU kojima se propisuje obaveza zaključenja osiguranja odnose se pretežno na delatnost vazdušnih i pomorskih prevoznika. Shodno tome, reč je o ugovorima o osiguranju koji pokrivaju velike rizike. Njihovo priznavanje za obavezno osiguranje ima dalekosežne posledice. U slučaju osiguranja koje pokriva velike rizike, prethodno navedeno pravilo iz čl. 7, st. 5 Uredbe „Rim I" se ne primenjuje, jer „kada ugovor pokriva rizike koji se nalaze u više država članica, smatra se da je ugovor o osiguranju sastavljen od većeg broja pojedinačnih ugovora koji se odnose samo na jednu državu članicu". Međutim, priznavanje ugovora za obavezno osiguranje stvara potrebu za poštovanjem tog pravila. Pored toga, karakteristika ugovora o osiguranju koji pokrivaju velike rizike je sloboda strana u izboru merodavnog prava (Popiołek, 2013, 587). U slučaju ugovora o osiguranju velikih rizika koji istovremeno predstavljaju obavezno osiguranje, stranke su lišene mogućnosti izbora prava kada je država foruma iskoristila mogućnost iz čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I".

Međutim, problemi u vezi sa potrebom poštovanja tih pravila ne bi trebalo da utiču na rezultate kvalifikacionih postupaka. Obavezu poštovanja tih principa ne diktira sama priroda izvora iz koga proizlazi obaveza zaključenja osiguranja (uredbi EU), već sledi iz sistemskih rešenja usvojenih u Uredbi „Rim I". Isti principi moraju se odnositi i na ugovore o obaveznom osiguranju velikih rizika u kojem slučaju obaveza osiguranja proizlazi iz zakonskih propisa (Heiss, 2011, 230).

Čini se neuverljivim tvrditi da razmotreni ugovori možda neće biti priznati za obavezno osiguranje, jer je subjekt koji nameće obavezu osiguranja Evropska unija. Nema sumnje da, ugovori o osiguranju za koje postoji obaveza zaključivanja osiguranja proističe iz primene direktiva EU, predstavljaju konstitutivno obavezno osiguranje, kako je navedeno u čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I". Propisi Evropske unije, baš kao i propisi nacionalnog prava doneti radi sprovođenja tih direktiva, elementi su nacionalnog pravnog poretka. Ova tvrdnja potkrepljuje zaključak da je takođe u slučaju razmatranih ugovora o osiguranju država članica ta koja „nameće obavezu osiguranja". To, pak, omogućava priznavanje takvih ugovora za obavezna osiguranja kao što je navedeno u čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I".

2.4. Dopunsko pravilo u prvoj rečenici čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I"

Prvo od prethodno navedenih dopunskih pravila uvedeno je u prvoj rečenici čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I", a koje glasi da „ugovor o osiguranju ne predstavlja ispunjenje obaveze zaključenja osiguranja, osim kada je u skladu sa posebnim odredbama koje se odnose na to osiguranje utvrđenim u državi članici koja propisuje takvu obavezu".

Planirajući dalja razmatranja, mora se skrenuti pažnja na relativno zarazan pojam „*szczegołove przepisi*" koji se koristi u poljskoj verziji Uredbe „Rim I" (Kropka, 2010, 218). Predstavnici pravne nauke slažu se da bi pojam trebalo da se odnosi na „posebne" odredbe koje oblikuju sadržaj obaveze zaključenja osiguranja (Kropka, 2010, 230) i određuju njegove „granične uslove" (Kropka, 2010, 230). Ova vrsta ugovora o osiguranju obuhvata odredbe koje određuju minimalne iznose pokrića, glavne vrste šteta koje osiguravač nadoknađuje, preduslove za uskraćivanje osiguravajućeg pokrića koje osiguravač pruža osiguraniku ili određivanje perioda na koji osiguranje treba da bude zaključeno.

Mnogo više nedoumica u pravnoj teoriji pokreće određivanje pravne prirode odredbi iz prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I". Analiza prethodnih stavova predstavnika pravne nauke omogućava razlikovanje tri grupe mišljenja. Ipak, bez obzira na usvojenu koncepciju, dopunsko pravilo iz prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I" relevantno je samo u situacijama kada pravo države mesta ne koristi mogućnost ponuđenu u tač. (b) pomenute odredbe.[7]

Pristalice prvog predloga ukazuju da odredba čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I" ne sadrži pravila o sukobu zakona u pravom smislu te reči (Ludvichovska, Thiede, 2009, 69). Čini se da ova grupa autora u čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I" vidi samo materijalne norme međunarodnog privatnog prava.

Druga koncepcija zasniva se na pretpostavci da prva rečenica čl. 7, st. 4, tač. (a) sadrži „svojevrsno koliziono

[7] Videti odeljak 2.6 u ovom radu.

pravilo koje ukazuje na merodavno pravo koje se primenjuje da bi se procenilo da li je obaveza osiguranja ispunjena, na pravo države članice u kojoj je nastala ugovorna obaveza, što predstavlja fragmentarno pitanje u odnosu na celinu odnosa osiguranja (Pilich, 2013, 365–366).

Autori mišljenja koja pripadaju trećoj grupi pretpostavljaju da prva rečenica čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I" sadrži materijalnu normu međunarodnog privatnog prava (Kropka, 2009, 34). Prema mišljenju M. Kropka, iz odredbe prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I", može se zaključiti i o postojanju kolizionog pravila prema kojem se prvenstveno primenjuju prinudne odredbe o rešavanju sukoba zakona (Kropka, 2010, 223–232).

Poslednje od iznetih mišljenja treba smatrati legitimnim. Odredba prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) definitivno predviđa posebnu sankciju za nepoštovanje zahteva propisanih za obavezno osiguranje. Shodno tome, ova odredba predstavlja materijalnu normu međunarodnog privatnog prava.

Više nedoumica izaziva ocena da li odredba prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I" takođe sadrži koliziono pravilo kojim se određuje pravo koje se primenjuje na fragmentarno pitanje ili predstavlja osnov za primenu odredbi *ius cogens* zemlje koja je propisala obavezu zaključenja osiguranja.

Argument za drugu od predstavljenih koncepcija su praktične poteškoće koje bi se odnosile na primenu merodavnog prava za fragmentarno pitanje. Zakonodavac EU nije postavio ograničenja nacionalnim zakonodavcima u pogledu donošenja kriterijuma koji određuju zahtev za osiguravajućom zaštitom (granični uslovi osiguranja). Na isti način, obim kolizionog pravila prema prvoj rečenici čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I", kojim se određuje pravo koje se primenjuje na pomenuto fragmentarno pitanje (kao što je usklađenost sa obavezom zaključenja osiguranja) ne može se utvrditi *a priori*, bez posezanja za materijalnim pravom države koja je propisala tu obavezu. To dovodi do situacije u kojoj je opseg kolizionog pravila kojim se određuje merodavno pravo za fragmentarno pitanje ograničen materijalnim pravom države koja je propisala obavezu zaključenja osiguranja. Legitimnim treba prihvatiti stav da odredba prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I" sadrži pravilo koje omogućava da „posebne odredbe" koje oblikuju sadržaj obaveze osiguranja izlaze u prvi plan zajedno sa merodavnim pravom ugovora o osiguranju i određuje uslove pod kojima se primenjuju takve posebne odredbe.

Analogni mehanizam je uveden i u čl. 3, st. 3 Uredbe „Rim I", koji glasi: „kada se svi ostali elementi relevantni za situaciju u trenutku izbora nalaze u nekoj drugoj državi a ne onoj čije je pravo izabrano za merodavno, izbor ugovornih strana ne sme da sprečava primenu prava te druge države, od kog se sporazumom ne može odstupiti". Obe odredbe prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) i čl. 3, st. 3 Uredbe „Rim I" su odraz uverenja da rezultat sukoba ne bi trebalo da dovede do neprimene prinudnih odredbi propisanih pravom države koja je snažno povezana sa datom životnom situacijom (Ferrari, Leible, 2009, 338–339; Magnus, Mankovski, 2012, 459). Ipak, postoje značajne razlike između čl. 3, st. 3 i prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I". Njihova sintetička prezentacija omogućava ilustraciju uslova delovanja „dopunskog pravila" prema prvoj rečenici čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I".

Prvo, odredba čl. 3, st. 3 Uredbe „Rim I" predstavlja osnov za primenu prinudnih odredbi (*ius cogens*), a prva rečenica čl. 7, st. 4, tač. (a) odnosi se na užu kategoriju prinudnih pravila koja oblikuju sadržaj obaveze zaključenja osiguranja (Kropka, 2010, 230).

Drugo, odredbe čl. 3, st. 3 i prva rečenica čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I" imaju drugačiju funkciju. Odredba čl. 3, st. 3 služi za sprečavanje pokušaja zaobilaženja prinudnih pravila izborom stranog prava uprkos činjeničnom stanju koje pokazuje povezanost samo sa jednim pravnim sistemom (Ferrari, Leible, 2009, 338–339; Magnus, Mankovski, 2012, 459). Norma iz prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I" ima za cilj da omogući poštovanje stava usvojenog zakonom države gde je nastala obaveza radi utvrđivanja da li ugovor o osiguranju ispunjava zahteve koje je propisao zakonodavac.

Treće, odredba čl. 3, st. 3 Uredbe „Rim I" odnosi se samo na situacije u kojima su strane izvršile izbor merodavnog prava. Suprotno tome, potreba da se uzmu u obzir posebne odredbe kojima se propisuje obaveza zaključenja osiguranja postoji čak i kada ugovorne strane ne izvrše izbor merodavnog prava.

Četvrto, odredba čl. 3, st. 3 Uredbe „Rim I" primenjuje se kada se svi elementi predmeta odnose na pravni sistem jedne države. Norma iz prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) pomera granice utvrđene u čl. 3, st. 3 Uredbe „Rim I" tako da primena „posebnih" odredbi ne zahteva da se svi elementi činjeničnog stanja povežu sa pravom države koja propisuje obavezu zaključenja osiguranja. Dovoljno je da postoji snažna povezanost životne situacije sa datim pravnim sistemom. Odlučujući faktor o ovom pitanju trebalo bi da bude kriterijum mesta gde se nalazi rizik. Međutim, ovo nije pravilo koje ne trpi i određene izuzetke. Treba napomenuti da predstavljeni stav pokazuje izvesnu sličnost sa koncepcijom ograničene jednostrane metode (*unilatéralisme limité*), kako je formulisana u literaturi, koja na apstraktan način pokušava da pomiri pretpostavke jednostrane metode

sa metodom koja se zasniva na kolizionim pravilima (Vitta, 1980, 159).

2.5. Dopunsko pravilo u drugoj rečenici čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I"

Norma izražena u prvoj rečenici čl. 7, st. 4, tač. (a) dopunjena je drugom rečenicom navedene odredbe, prema kojoj „ako su protivrečni pravo države članice u kojoj se nalazi rizik i pravo države članice koja je propisala obavezu zaključenja osiguranja, primenjuje se pravo države koja je propisala obavezu zaključenja osiguranja".

Ovo pravilo treba čitati zajedno sa prvom rečenicom čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I". Dakle, ono se odnosi na prethodno razmatrane „posebne odredbe" koje oblikuju sadržaj obaveze zaključenja osiguranja. Odredbe prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I" prvenstveno se primenjuju zajedno sa pravom koje se primenjuje na ugovorne obaveze. Zbog toga može doći do situacije u kojoj će biti u suprotnosti sa rešenjima usvojenim u pravu koje se primenjuje na ugovor o osiguranju. Norma iz druge rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) uklanja to neslaganje propisujući kojim odredbama treba dati prioritet u primeni. U slučaju nepostojanja takvog pravila, došlo bi do sukoba normi materijalnog prava koje potiču iz dva pravna sistema. Otklanjanje takvih nedoslednosti zahtevalo bi moguće postupke prilagođavanja, čiji bi rezultat mogao, međutim, dovesti do kršenja obaveze osiguranja propisane pravom države u kojoj je nastala obaveza.

Odredbom druge rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I" izričito uređuje situacije sukoba između „prava države članice u kojoj se nalazi rizik" i „prava države članice koja je propisala obavezu zaključenja osiguranja". Zakonodavac EU je, međutim, previdео situacije u kojima su države članice iskoristile mogućnost navedenu u drugoj rečenici čl. 7, st. 3 Uredbe „Rim I", pružajući ugovornim stranama više slobode u izboru merodavnog prava nego što je prihvatljivo prema odredbama Uredbe. Čini se, međutim, da nikakvu posebnu pažnju ne treba pridavati doslovnom značenju odredbe druge rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I", prema kojoj pravo države u kojoj je nastala obaveza ima prednost nad pravom države u kojoj se nalazi rizik, ali ne i bilo koje drugo pravo koje su ugovorne strane izabrale prema čl. 7, st. 3 Uredbe „Rim I" (Kropka, 2010, 279).

2.6. Dopunsko pravilo po čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I"

Drugo dopunsko pravilo izraženo je u odredbi čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I". Prema ovoj odredbi, „odstupajući od st. 2 i 3, država članica može propisati da se na ugovor o osiguranju primenjuje pravo države članice koja je propisala obavezu zaključenja osiguranja".

Zakonodavac EU nesumnjivo je predvideo mogućnost ograničenja izbora prava u odnosu na opšta rešenja iz čl. 7 Uredbe „Rim I". Ova pretpostavka je izričito formulisana u čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I", prema kojoj se uvođenje rešenja u vezi sa obaveznim osiguranjem na nivou nacionalnog zakonodavstva odvija „odstupanjem" od st. 2 i 3 navedenog člana.

Svaki pokušaj da se pročita odredba iz čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I" bukvalno dovodi do različitih zaključaka i omogućava formulisanje najmanje dve hipoteze. Razmatrana odredba ne precizira da li država članica može da uvede jednostrano koliziono pravilo prema kojem se na ugovor o osiguranju primenjuje pravo te države, sve dok propisuje obavezu zaključenja osiguranja ili ako država članica može da reši da se na ugovor o osiguranju uvek primenjuje pravo bilo koje države članice koja je propisala obavezu osiguranja.

Čini se da pojedini autori favorizuju prvu hipotezu. Ističu da odredba čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I" omogućava državama članicama da isključe bilo kakvu autonomiju volje strana u ugovoru o osiguranju ako se ugovor zaključuje kao obavezno osiguranje i obavezuju strane da u vezi sa tim primenjuju samo pravo svoje države članice (Kovalevski, Bzdin, 2012, 81).

Međutim, treba smatrati dominantnim mišljenje autora koji se zalažu za drugu od predstavljenih hipoteza. H. Heiss ističe da države članice u tom pogledu mogu da uvedu pravilo apsolutne kolizije zakona. Stoga se oni ne ograničavaju na donošenje odluka samo u pogledu obima primene sopstvenog zakona (Heiss, 2008, 279). Oni takođe nemaju obavezu da donesu koliziono pravilo koje se odnosi na sve ugovore o osiguranju. Pored toga, to ne mora biti sukob zakona prvog stepena (Kropka, 2010, 235–240).

Ovaj pravac tumačenja potkrepljen je i analizom rešenja koja su usvojili određeni evropski zakonodavci.

Prema čl. 156 knjige 10 holandskog Građanskog zakonika[8], za potrebe čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I", na ugovore o obaveznom osiguranju koji pokrivaju rizike za koje je država članica propisala obavezu zaključenja osiguranja primenjuje se pravo države članice koja je takvu obavezu propisala. Ova norma ne uzima u obzir stav države članice koja je propisala obavezu za-

[8] Knjiga 10 holandskog Građanskog zakonika doneta je Zakonom od 19. maja 2011. godine (*Wet van 19 mei 2011 tot vaststelling en invoering van Boek 10 /Internationaal privaatrecht/ van het Burgerlijk Wetboek,Vaststellings- en Invoeringswet Boek 10 Burgerlijk Wetboek*, Staatsblad 2011, 272).

ključenja osiguranja i propisuje primenu stranog prava takođe kada taj sam zakon ne predviđa takav zahtev.

Drugačije rešenje usvojio je nemački zakonodavac. Prema čl. 46c, st. 1 Uvodnog zakona o izmenama Građanskog zakonika (*Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche – BGBEG*), na ugovor o osiguranju koji pokriva rizik u vezi sa kojim je obavezu zaključenja osiguranja propisala država članica Evropske unije ili država članica Evropskog ekonomskog prostora primenjuje se pravo te države sve dok ona smatra to opravdanim. Pored toga, prema čl. 46c, st. 2 nemačkog Uvodnog zakona za Građanski zakonik, na ugovor o osiguranju primenjuje se nemačko pravo kada obaveza zaključenja osiguranja postoji po nemačkom pravu.

Takođe, i dalje ostaje sporna pravna priroda odredbe čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I". U poljskoj literaturi rašireno je mišljenje prema kojem navedena odredba nacionalnim zakonodavcima daje „fakultativnu zakonodavnu nadležnost" da donesu koliziona pravila (Gnela, 2011, 40; Kropka, 2010, 235).

Čini se, međutim, da je mišljenje prema kome su nacionalni zakonodavci dobili *fakultativnu zakonodavnu nadležnost* posebna osobina jezika koji treba da odražava *modus operandi* čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I", a ne njegovu pravnu prirodu. U stvari, domaćem zakonodavcu ne mora biti data nadležnost da uvede svoje koliziono pravilo. Međutim, drugo je pitanje da li će se takva norma primenjivati u svetlu principa prioriteta prava EU i istovremene primene odredbi „Rim I" i „Rim II" (Bagan-Kurluta, 2011, 323–324). Ipak, moguće je postići rezultat koji bi bio poželjan prema čl. 7, st. 4, tač.(d) Uredbe „Rim I" sve dok zakonodavac EU ostavlja prostor nacionalnim zakonodavcima.

Po mišljenje autora ovog rada, odredba čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I" uvodi meta-normu međunarodnog privatnog prava kojom se ograničavaju oblasti primene kolizionih pravila prvog stepena, a koje su sadržane u samoj Uredbi i zakonima država članica. Odredba čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I" zahteva od organa za sprovođenje zakona da, pre svega, vode računa o kolizionim pravilima koja donosi nacionalni zakonodavac. Samo u slučaju nepostojanja relevantnih pravila u ovom pogledu, merodavno pravo se mora utvrđivati prema čl. 7, st. 2 i 3 Uredbe „Rim I".

Razmatrana konstrukcija pokazuje izvesnu sličnost sa daljim upućivanjem, što omogućava uslovnu primenjivost (Przibiłovski, 1959, 49) zakona koji propisuje obavezu zaključenja osiguranja. Prepreka za usvajanje takve koncepcije ne može biti ograničenje upućujućeg tumačenja izraženog u čl. 20 Uredbe „Rim I". Ovo ograničenje po svojoj prirodi nije apsolutno. U literaturi o ovoj temi ističe se da je izuzetak od pravila izraženog u čl. 20 prenet u odredbu čl. 7, st. 3 Uredbe „Rim I" (Stone, 2010, 298, 366; Von Hein, 2011, 118). U istom smeru, norma iz čl. 7, st. 4, tač. (b) može se smatrati izuzetkom od opšteg pravila čl. 20 Uredbe „Rim I". Pored toga, suprotna kvalifikacija odredbe iz čl. 7, st. 4, al. (b) Uredbe „Rim I" možda neće biti potkrepljeno odsustvom „zahteva" za primenom posebnog zakona. Ovo gledište je posledica previše pokušaja da se tekst Uredbe čita doslovno. Norma je izvedena samo iz date odredbe, zbog čega se ne treba zadovoljiti pukom analizom samog teksta.

Prema mišljenju autora ovog rada, svaka primena čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I" o normi koja se zasniva na upućujućem tumačenju čini predaleki pokušaj identifikovanja negativnog sukoba između sistema kolizionih pravila. I odredbe nacionalnog zakonodavstva u oblasti međunarodnog privatnog prava i odredbe Uredbe „Rim I" čine deo jedinstvenog sistema kolizionih pravila. Zbog toga zauzimamo stav da odredba čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I" sadrži meta-normu međunarodnog privatnog prava koja određuje pravac delovanja koji treba preduzeti u slučaju pozitivnog sukoba između nacionalnih propisa i Uredbe „Rim I". Ovom prilikom, zakonodavac EU odstupio je od principa da odredbe Uredbe imaju prioritet nad isključivo nacionalnim kolizionim pravilima. Pravo utvrđeno normama Uredbe „Rim I" je pravo koje se primenjuje na supsidijernoj osnovi. Ono će se primenjivati kada koliziona pravila *lex fori* ne propisuju primenu prava države koja je propisala obavezu osiguranja. Sličan način postupanja trebalo bi preduzeti kada pravo države foruma koristi konstrukciju prihvaćenog daljeg upućivanja[9], a koliziona pravila koja čine deo pravnog sistema, za referentne tačke u analiziranoj stvari, ne ukazuju na primenu prava sopstvene države.

2.7. Odredba čl. 29 poljskog Zakona iz 2011. godine

Prema čl. 29 poljskog Zakona iz 2011. godine „ako poljski zakon propisuje obavezno osiguranje, na takav ugovor o osiguranju se primenjuje poljsko pravo". Pored toga, prema čl. 29, st. 2 poljskog Zakona iz 2011. godine, „ako zakon države članice Evropskog ekonomskog prostora, koji propisuje obavezno osiguranje, određuje svoje pravo kao merodavno na takve ugovore o osiguranju, primenjivaće se ovaj zakon".

Poljski zakonodavac usvojio je analogno rešenje kao u gore navedenoj odredbi čl. 46c nemačkog Uvodnog zakona za Građanski zakonik. Jedina razlika je obrnuti redosled uređivanja jedinica. Odredba čl. 29, st. 1 polj-

[9] Primeri takvog rešenja su prethodno pomenuti čl. 46c, st. 1 nemačkog Uvodnog zakona za Građanski zakonik i odredba čl. 29, st. 2 poljskog Zakona iz 2011. godine, o kojem će biti više reči u drugim odeljcima u ovom radu.

skog Zakona iz 2011. sadrži jednostrano pravilo o sukobu zakona (Pilich, 2013, 371; Policha, 2011, 12). Sa druge strane, odredba iz čl. 29, st. 2 poljskog Zakona iz 2011. godine „manifestacija je uverenja da nacionalni propisi ne bi trebalo da budu presudni u pogledu isključivanja mogućnosti izbora prava koje se primenjuje na ugovore o osiguranju, u čijem slučaju je obaveza zaključivanja osiguranja propisana pravom druge države članice" (Pazdan, 2012, 168). Ova pretpostavka je primenjena konstrukcijom prihvaćene preporuke, jer će preporuka proizvoditi dejstvo samo ako se međunarodno privatno pravo države na koju upućuje smatra primenljivim na konkretnu životnu situaciju (Pazdan, 2012, 67). Mnogi autori samo navode da odredba čl. 29, st. 2 poljskog Zakona iz 2011. godine predstavlja primer kolizionog pravila drugog stepena (Pazdan, 2009, 34). Već u ranoj fazi rada na izradi ovog zakona istaknuto je da je razmatrana odredba još jedan primer sankcionisanja primene stranih kolizionih pravila, pored čl. 5 i čl. 17, st. 2 Zakona iz 2011. godine.[10]

Prilikom procene poljskog rešenja utvrđenog u čl. 29 Zakona iz 2011. godine, na osnovu iskustava drugih evropskih država moglo bi se reći da je poljski režim najbolje od rešenja koja bi mogla biti uvedena u kontekstu „neispravnog" mehanizma iz čl. 7, st. 4, tač. (b) i čl. 7, st. 5 Uredbe „Rim I". Za razliku od holandskog sistema, poljski zakon poštuje položaj prava države koja je propisala obavezu zaključenja osiguranja. S druge strane, takav pristup nije pogodan za usklađivanje evropskog međunarodnog privatnog prava. Preduslov za razvoj jedinstvenog režima je da sve države članice koriste mogućnosti predviđene čl. 7, st. 4, tač. (b) Uredbe „Rim I", uvođenjem potpunog kolizionog pravila prvog stepena. Međutim, ovo se ne može smatrati zamerkom poljskom zakonodavcu. U sadašnjoj fazi, većina nacionalnih zakonodavaca nije odlučila da uvede takvo rešenje.

2.8. Prioritetna prinudna pravila u pravu obaveznog osiguranja

U poljskog pravnoj teoriji je naznačeno da je pravo osiguranja „udžbenički primer grane prava u kojoj zakonodavci koriste prinudna pravila" (Pilich, 2013, 374). Stoga ne treba da čudi što su zakonodavci navikli da svoje donete norme tretiraju kao prinudne propise i u pravnim odnosima sa inostranim elementom.

Postavlja se pitanje da li odredbe koje utvrđuju zakonsku obavezu zaključenja osiguranja mogu da budu prioritetna prinudna pravila u slučaju sukoba zakona. Karakteristika koja razlikuje ugovore o obaveznom osiguranju je njihova posebna funkcija. S jedne strane, njima se štite oštećeni od nesolventnosti subjekta koji je dužan da nadoknadi štetu. S druge strane, oni štite potencijalne štetnike od prekomernih i neočekivanih finansijskih opterećenja. Pozitivan odgovor na prethodno postavljeno pitanje zahteva utvrđivanje da li prioritetna prinudna pravila mogu biti norme donete u cilju zaštite ograničenog kruga lica.

Prema čl. 9, st. 1 Uredbe „Rim I" „prioritetne prinudne odredbe su odredbe čije poštovanje jedna od država smatra presudnim za zaštitu svojih javnih interesa, kao što su političke, socijalne ili ekonomske organizacije, u tolikoj meri da su primenljivi u bilo kojoj situaciji koja spada u njihov delokrug, bez obzira na pravo koje se inače primenjuje na ugovor prema ovoj Uredbi".

Prima facie, odredbe koje utiču na pravnu situaciju uske grupe subjekata privatnog prava možda neće doprineti zaštiti javnih interesa. Međutim, ovaj zaključak nije legitiman. Zaštita grupa sa ograničenim brojem članova može da predstavlja ispoljavanje poštovanja zakonodavca prema onim principima i vrednostima koji su snažno povezani sa društvenom i ekonomskom organizacijom države. Zato, široko shvaćeni javni interes pokriva uspostavljanje posebnih prava za invalide, žrtve neprijateljstava ili veterane. Sledstveno tome, ne bi se trebalo ograničiti na gore pomenuti kvantitativni kriterijum, već proceniti da li zaštita određene, čak i uske grupe lica predstavlja zakonodavnu svrhu koju je prepoznao zakonodavac (Ferrari, Leible, 2009, 298). Ovo gledište podržava i teorija prava osiguranja. Polazeći od zaštitne funkcije sistema obaveznog osiguranja, velika većina autora zagovara prihvatanje odredbi koje propisuju obavezu zaključenja osiguranja kao prioritetnih prinudnih pravila (Zachariasievicz, 2010, 42).

Prethodne primedbe odnose se samo na obavezno osiguranje od građanske odgovornosti. Uvođenje obaveze zaključenja osiguranja u drugim situacijama može se posmatrati kao izraz paternalističkog pristupa zakonodavca pitanju preuzimanja rizika u vezi sa poslovnom delatnošću. Međutim, tvrdi se da u svetlu izjava predstavnika nemačke pravne nauke, takođe sistemi u kojima je propisana obaveza zaključivanja osiguranja poslovne delatnosti mogu potencijalno da predstavljaju prioritetna prinudna pravila (Popiołek, 2013, 266).

Međutim, sa praktične tačke gledišta, značaj prioritetnih prinudnih odredbi za odnose u pravu osiguranja je ograničen.

[10] Projekt ustawy – Prawoprywatne międzynarodowe, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Druk nr 1277, Warszawa, 31 października 2008 r. H.P. 20 (Obrazloženje vladinog predloga zakona – Međunarodno privatno pravo, Sejm Republike Poljske, Dokument br. 1277, Varšava, 31. 10. 2008, tač. 20), dostupno na: http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruku/1277, 14. 1. 2014.

Odredbe koje određuju zakonsku obavezu zaključivanja osiguranja, u principu dolaze do izražaja pored prava koje se primenjuje na ugovorne obaveze iz razmatrane prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I". Intervencija prioritetnih prinudnih odredbi je verovatna samo u slučaju ugovora o osiguranju koji ne potpadaju pod čl. 7 Uredbe „Rim I".

Pored navedenog, organi nadležni za sprovođenje zakona dužni su da poštuju samo ona prioritetna prinudna pravila koja čine deo *lex fori* (čl. 9, st. 2 Uredbe „Rim I"). Mogućnost primene bilo kojih odredbi izvan države *foruma* zavisi od ispunjenja dodatnih uslova. Prema čl. 9, st. 3 Uredbe „Rim I" „prioritetnom prinudnom pravilu prava države u kojoj obaveze iz ugovora moraju biti ispunjene ili su već ispunjene može se priznati dejstvo u meri u kojoj prioritetne prinudne odredbe čine ispunjenje ugovora zakonitim. Prilikom razmatranja da li će se primeniti te odredbe, imaće se u vidu njihova priroda i svrha i posledice njihove primene ili neprimene".

Odredba čl. 9, st. 3 Uredbe „Rim I" zahteva određivanje pravnog sistema u kome obaveze iz ugovora moraju biti ispunjene ili su već ispunjene. Literatura o ovoj temi poistovećuje mesto izvršenja ugovorne obaveze iz čl. 9, st. 3 Uredbe „Rim I" sa mestom karakterističnog ispunjenja prilikom tumačenja čl. 4, st. 2 Uredbe, iako primena čl. 9, st. 3 dovodi do drugačijeg ishoda umesto utvrđivanja merodavnog prava na ugovorne obaveze iz čl. 4, st. 2 Uredbe „Rim I".[11] Budući da je karakteristično ispunjenje u ugovorima o osiguranju obaveza osiguravača da pruži zaštitu od određenog rizika, prema našem mišljenju, ispunjenje obaveza iz ugovora, kao što je pomenuto u čl. 9, st. 3 Uredbe „Rim I", u principu se odvija u državi u kojoj se nalazi rizik.

Obavezu zaključivanja osiguranja propisuju države članice u javnom interesu (celo društvo ili bar celokupna grupa oštećenih lica), a navedenim odredbama se štite minimalni standardi zaštite oštećenog lica iz ugovora o obaveznom osiguranju. Ispunjenju ciljeva postavljenih prema instituciji obaveznog osiguranja teži se bez obzira na pravo koje se primenjuje na ugovor (Perner, 2009, 221). Na osnovu toga, pojedini predstavnici pravne teorije smatraju da čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I" reguliše mehanizam koji se naziva „prioritetna prinudna pravila" (nemački: *international zwingende Normen*, *Eingriffsnormen*; francuski: *lois d'application immediate*, *lois de police*) (Lagarde, Tanenbaum, 2008, 768).

Ovo stanovište se ne čini osnovanim iz dva razloga. Prvo, sporno je da li bi se odredbama države koja je propisala obavezu zaključenja osiguranja, iako se izvesno radi o prinudnim pravilima, mogao pripisati status prioritetnih prinudnih pravila. Zahtevi koji moraju biti ispunjeni da bi se određena odredba uključila u tu grupu vrlo su strogi. Drugo, svaka norma materijalnog prava u međunarodnom pravnom prometu mora se primenjivati na ugovore o osiguranju na izvesnoj osnovi, što je prema dominantnom mišljenju u pravnoj teoriji, uvek koliziona norma. Takođe, u slučaju prioritetnih prinudnih odredbi, preovlađuje mišljenje da zahtev za njihovu primenu proizlazi iz kolizione norme koja je „skrivena" u takvim odredbama (Fuchs, 2003, 111). Uspostavljanje posebnih veza za određena fragmentarna pitanja ne znači da odredbe na koje ona upućuje predstavljaju prioritetna prinudna pravila (Sonnenberger, 2003, 108).

Iz prethodno izloženih razloga, pre bi trebalo zaključiti da prva rečenica čl. 7, st. 4, tač. (a) Uredbe „Rim I" samo sadrži neobično koliziono pravilo[12] koje, kao pravo koje se primenjuje na procenu da li je ispunjena obaveza zaključenja osiguranja, upućuje na pravo države članice u kojoj je obaveza propisana (Seatzu, 2003, 210).

Odredbe koje dolaze do izražaja zajedno sa pravom koje se kao opšte primenjuje na ugovor ne čine homogenu kategoriju. Kod takvih pravila treba razlikovati dve grupe pravila prema kriterijumu njihove kolizione osnove primene.

Prvu grupu čine prinudne odredbe (poljski: *przepisi krajovo-imperativne*, nemački: *zwinge Bestimmungen*, *einfach (-en) zwingenden Normen*, *interstaatlich zwingenden Normen*, *intern zwingenden Normen* (Martini, 1998, 2138), *intern zvingendes Recht* (Thorn, 2007, 131) pravila). Osnova njihove primene, kao u slučaju prava koje se primenjuje na ugovorne obaveze, je „obično" pravilo o sukobu zakona, odnosno pravilo o sukobu zakona koje u opisu svog delokruga povezuje specifične norme materijalnog prava određenog pravnog sistema (u slučaju jednostranog kolizionog pravila) ili određenih pravnih sistema (u slučaju potpunog kolizionog pravila) (Kegel, Schurig, 2000, 53). U Uredbi „Rim I" to su pravila o sukobu zakona iz čl. 3, st. 3 i 4 (Gołaczinski, 2008, 24), čl. 6, st. 2 i čl. 8, st. 1 (Rabels, 2007, 244–245). Pravila Uredbe „Rim I" definišu razmatranu kategoriju kao „odredbe od kojih se sporazumom ne može odstupiti". Ako se terminologija ostavi po strani, treba zaključiti da su to uvek pravila *ius cogens* (Vojevoda, 2008, 648).

Druga grupa odredbi koje dolaze do izražaja zajedno sa pravom koje se primenjuje na ugovorne obaveze su prioritetne prinudne odredbe (Gołaczinski, 2008,

[11] Odredba čl. 4, st. 2 ne povezuje merodavno pravo sa mestom ispunjenja obaveze, već sa državom u kojoj se nalazi prebivalište ugovorne strane koja je dužna da ispuni određenu obavezu (De Miguel, 2008, 210).

[12] Suprotno: Kropka, 2010, 230.

22–23), (*przepisy wymuszające swoją właściwość, przepisy koniecznego zastosowania* (Maczinski, 1994, 119), *international, zwingenden Normen, Eingriffsnormen* (Vestermann, 2000, 5408–5409), *internationally mandatory rules*). To se odnosi na *ius cogens* koji dolazi do izražaja u okviru „sopstvene namere da se primeni" (*international zwingender Geltungsanspruch, Anwendungswille*) (Kegel, Schurig, 2000, 275). Primena prioritetne prinudne odredbe kao kolizione ne predstavlja „uobičajeno" koliziono pravilo (Gołaczinski, 2008, 24). Takvu osnovu čini koliziono pravilo za određenu odredbu materijalnog prava (Kegel, Schurig, 2000, 57, 276). Ovo pravilo je obično uključeno (*mitenthalten*) ili izvedeno iz (*entvickelt*) materijalno-pravne odredbe (Kegel, Schurig, 2000, 57, 276). U Uredbi „Rim I" pravila o prioritetnom prinudnom pravilu nalaze se u čl. 9 (Thorn, 2007, 131–139, 148).

U svetlu dosadašnjih razmatranja proizlazi da je ključ za razumevanje normativnog sadržaja prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) pitanje da li su „posebne odredbe", kao što je pomenuto u tom pravilu, prinudna pravila o sukobu zakona ili prioritetna prinudna pravila. U tom smislu treba se rukovoditi kriterijumom sukoba zakona kao osnovom za primenu odredbi koje se prioritetno primenjuju umesto prava koje se primenjuje na ugovorne obaveze. Na to pitanje nije lako odgovoriti. Izvor poteškoća je struktura prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a). Norma iz prve rečenice čl. 7, st. 4, tač. (a) pretpostavlja da pravo države članice EU propisuje obavezu zaključenja polisa u vezi sa određenom vrstom osiguranja. Struktura prve rečenice sastavljena iz tri elementa čl. 7, st. 4, tač. (a) upućuje na zaključak da ta odredba sadrži materijalno-pravnu normu.[13] Prema mišljenje autora ovog rada, to je odredba usklađenog materijalnog prava.

Mora se utvrditi da li prva rečenica čl. 7, st. 4, tač. (a), pored usklađivanja materijalnog prava, nudi i koliziono pravilo kojim se propisuje primena „posebnih odredbi koje se odnose na osiguranje" kao prinudnih kolizionih pravila ili da li se izraz „posebne odredbe koje se odnose na to osiguranje" treba da se karakteriše kao prioritetna prinudna odredba.

Izuzeci bi trebalo da budu dozvoljeni od pravila obuhvaćenog „klasičnim" kolizionim pravilom u kojem je uklonjeno bilo kakvo pravilo materijalnog prava, po kojem koliziona norma upućuje na odredbe koje se prioritetno primenjuju pored prava koje se primenjuje na ugovorne obaveze. Treba zaključiti, kao što to čini deo autora, da koliziono pravilo nije samo pravna norma formulisana tako da prepozna drugu pravnu normu koju treba primeniti, već i svaku pravnu normu koja se može formulisati na takav način (Lorenz, 1991, 230). Na isti način utvrđivanje da prva rečenica čl. 7, st. 4, tač. (a) nije formulisana kao koliziono pravilo ne bi trebalo da navodi na zaključak da su „posebne odredbe" prioritetne prinudne prirode.

[13] Videti stav: Fallon, 1993, 177.

3. ZAKLJUČAK

Uprkos stupanju na snagu odredbi Uredbe „Rim I" i predstojeće reforme Uredbe „Brisel I bis", evropsko međunarodno privatno pravo, u meri u kojoj uređuje obavezno osiguranje, i dalje predstavlja kompromis (Kramer 2008, 41). Do sada je u pravnoj teoriji bilo nekoliko stavova *de lege ferenda* koji bi mogli biti od koristi prilikom izrade amandmana na propise koji su trenutno na snazi.

Većina autora podržava usvajanje rešenja koje su predložili istraživači grupisani pod pokroviteljstvo Hamburškog instituta „Maks Plank", koji su se već u fazi pripreme zakonskih predloga odlučili za uvođenje pravila prema kojem bi pravo koje se primenjuje na ugovore o obaveznom osiguranju bilo pravo države koja je propisala tu obavezu (Basedov, 2004, 294).

Određeni istraživači su izneli predlog da se prethodno navedeno rešenje dopuni sledećom odredbom: „Ako obavezu zaključivanja osiguranja od datog rizika propisuje više država, pravo te države se primenjuje kao najbliže povezano sa osiguranim rizikom" (Pilich, 2013, 384). Predloženi amandman je verovatno diktiran namerom da se spreči postojanje većeg broja prava koja bi se primenjivala na ugovorne obaveze. To se može zaključiti zato što predlog gorepomenutih autora ne predviđa pravilo koje odgovara čl. 7, st. 5 Uredbe „Rim I". Ovo rešenje, međutim, neće ukloniti sve poteškoće koje se odnose na specifičnu prirodu obaveznog osiguranja. Ugovor o osiguranju može pokrivati nekoliko rizika, koji će otežati primenu principa bliske veze tog rizika sa pravom samo jedne države. Pored toga, u slučaju osiguranja velikih rizika, obaveza zaključenja osiguranja može nastati na osnovu nekoliko propisa. Nepostojanje prava drugih država koje su propisale obavezu zaključenja osiguranja može dovesti do situacije u kojoj se ne poštuju granični uslovi propisani u tim pravima za obavezno osiguranje uprkos delatnosti na koje se odnosi osiguravajuća zaštita, a koja se obavlja u jednoj od tih država. Kao posledica toga, još uvek je vrlo verovatno da se mogu primeniti prioritetna prinudna pravila *lex fori* (čl. 9, st. 2) ili *lex loci* izvršenja (čl. 9, st. 3). Pitanje od fundamentalnog značaja za odgovornost štetnika i za pravni položaj oštećenog, odnosno ispunjenje obaveze da se zaključi osiguranje, trebalo bi da bude regulisano predvidivim rešenjima. Takva predvidivost definitivno se ne podstiče donošenjem pravila koja pokreću

izuzetno snažnu potrebu da se posegne za prioritetnim prinudnim pravilima kako bi se primenilo pravo države nastanka obaveze radi utvrđivanja da li su ispunjeni uslovi obaveznog osiguranja.

Prihvatanjem argumenata za prethodni predlog, mi se zalažemo za rešenje prema kojem bi pravo koje se primenjuje na obavezno osiguranje trebalo da bude pravo države koja je propisala obavezu zaključenja osiguranja. Situacije u kojima postoji veći broj država koje su propisale obavezu zaključenja osiguranja treba da budu regulisane kako su predložili prethodno pomenuti autori i dopunjene odredbom koja odgovara pravilu iz čl. 7, st. 5 Uredbe „Rim I". Prepoznavanje ovih pretpostavki trebalo bi da dovede do eliminisanja čl. 7, st. 5 Uredbe „Rim I" i zamene postojećeg stava (4) tog člana sledećim pravilima: „Na ugovor o obaveznom osiguranju primenjuje se pravo države koja nameće obavezu osiguranja. Kada je obavezu osiguranja nametnulo više država, primenjuje se zakon te zemlje koji je najuže povezan sa osiguranim rizikom. Ako ugovor pokriva rizike smeštene u više od jedne zemlje, ne dovodeći u pitanje prvu i drugu rečenicu ove odredbe, smatraće se da je ugovor sastavljen od nekoliko ugovora, od kojih se svaki odnosi samo na jednu zemlju".

U nedostatku jasnog režima prema Uredbi „Rim I", sumnje i dalje pokreće pitanje primene merodavnog prava na ugovore o kolektivnom osiguranju (Heiss, 2008, 278). Ovaj institut se često koristi u okviru obaveznog osiguranja za regulisane profesije. U slučaju ugovora o obaveznom osiguranju čije je zaključivanje preduslov za bavljenje određenim zanimanjem koje se istovremeno zasniva na modelu kolektivnog osiguranja, dolazi do situacije u kojoj se u međunarodnom privatnom kontekstu preklapa relativno složen „podsistem" kolizionih pravila iz čl. 7, st. 4 Uredbe „Rim I" i opšteg mehanizma kolizionih pravila, koji nije prilagođen za primenu na ugovore o kolektivnom osiguranju prema čl. 7, st. 3 Uredbe. Analiza tog problema prelazi okvire ove studije. Odsustvo jasnih sistemskih rešenja u pogledu uzajamnog uticaja kolizionog režima kolektivnog osiguranja i obaveznog osiguranja definitivno se negativno ispoljava u razvoju tog sektora industrije osiguranja na međunarodnom nivou

Preveo: prof. dr Slobodan Jovanović
e-mail: nsjovanovic@sbb.rs

Prof. dr hab. Mariusz FRAS
Law Faculty of Silesian University, Katowice, Poland

Compulsory insurance contract in private international law

UDC: 368.022:341.9
Original scientific paper

SUMMARY

Despite entry into force of the provisions of the Rome I Regulation and the oncoming reform of the Brussels I bis Regulation, the European private international law, to the extent it governs compulsory insurance, is still a compromise (Kramer 2008, 41). Thus far, in the doctrine there have been several postulates *de lege ferenda* which may be of use when drafting amendments to the currently applicable regime.

Most authors support adoption of the solution proposed by the researchers grouped under the auspices of the Hamburg Max Planck Institute who, already at the stage of legislative works, opted for the introduction of a rule under which the law applicable for compulsory insurance contracts would be the law of the country of obligation (Basedow, 2004, 294).

Even further reaching is the proposal put forward by certain researchers suggesting that the solution outlined above be supplemented by the following provision: "If the obligation to take out insurance against a given risk is imposed by more than one country, the law of such country shall apply which is most closely connected with the insured risk" (Pilich, 2013, 384). The proposed amendment is probably dictated by the intention to prevent severance of the law applicable to contractual obligations. This is the case as the proposal of the abovementioned authors does not provide for a rule corresponding to Art. 7(5) of the Rome I Regulation. This solution, however, will not eliminate all difficulties relating to the specific nature of compulsory insurance. An insurance contract may cover several risks, which will impede the use of the connector based on the close connection of such risk with the law of only one

country. Moreover, also in case of insurances covering large risks, the obligation to take out insurance may arise under several legal orders. Omission of the law of the other countries imposing the obligation to take out insurance may lead to a situation in which the boundary conditions prescribed in such laws for compulsory insurance are not complied with despite the activities to which the insurance protection relates being performed in one of such other counties. In consequence, it is still highly probable that overriding mandatory rules of the *lex fori* (Art. 9(2)) or the *lex loci executionis* (Art. 9(3)) may intervene. The question of fundamental importance for the liability of the perpetrator and for the legal situation of the injured party, namely compliance with the obligation to take out insurance, should be characterized by predictable resolutions. Such predictability is definitely not favoured by introduction of a regime which triggers an exceptionally strong urge to reach for overriding mandatory rules so as to take account of the position of the country of obligation for the purposes of establishing if the conditions of compulsory insurance have been met.

Recognizing the arguments for the above proposal, we advocate the solution under which the law applicable to compulsory insurance should be the law of the country imposing the obligation to take out insurance. Situations of multitude of countries imposing the obligation to take out insurance should be regulated as proposed by the abovementioned authorsand supplemented by a provision corresponding to the rule expressed in Art. 7(5) of the Rome I Regulation. Recognition of these assumptions should lead to the elimination of Art. 7(5) of the Rome I Regulation and replacement of the existing paragraph (4) of that Article by the following rules: "Compulsory insurance contract shall be governed by the law of the country imposing the obligation to take out insurance. Where the obligation to take out insurance was imposed by more than one country, the law of such country applies which is most closely connected with the insured risk. If the contract covers risks situated in more than one country, without prejudice to the first and second sentence of this provision, the contract shall be deemed to be composed of several contracts, each of which relates only to one country".

In the absence of a clear regime under the Rome I Regulation, doubts are still raised by the question of the pursuit for law applicable to group insurance contracts (Heiss, 2008, 278). This construction is often used within the framework of compulsory insurance for regulated professions. In case of compulsory insurance contracts whose conclusion is a precondition to practicing a given professionwhich, at the same time, are based on the group insurance model, a situation arises in which, in the private international context, there intersects a relatively complex "subsystem" of conflict of laws rules under Art. 7(4) of the Rome I Regulation and the general conflict of laws mechanism, which is not suited for group insurance contracts, under Art. 7(3) of the Regulation. The analysis of that problem reaches beyond the scope of this study. The absence of clear systemic solutions regarding the mutual impact of the conflict of laws regime of group insurance and compulsory contracts definitely translates negatively into the development of that sector of the insurance industry in the international perspective.

Key words: complusory insurance, private international law, Rome I Regulation, large risk insurance, insurance contract

LITERATURA (*REFERENCES*)

Bagan-Kurluta, K. (2011). *Prawo prywatne międzynarodowe*. Warszawa: C.H. Beck.

Basedow, J. (2004). Consument contracts and insurance contracts in a future Rome I-Regulation, Meeusen J., Pertegás M., Straetmans G. (eds.) in: *Enforcement of International Contracts in the European Union. Convergence and divergence between Brussels I and Rome I*. Antwerp - Oxford - New York: Intersentia Publishers.

Bigot, J. (ed.) (2002). *Traité de Droit des assurances. Tome 3. Le contrat d'assurance.* Paris: LGDJ, Lextenso éditions.

Carr, I. (2010). *Insurance Trade Law*. Abingdon, UK: Routledge.

Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, *Official Journal of the European Communities*, L 12,16.1.2001.

De Miguel Asensio, P.A. (2008). Applicable law in the absence of choice to contracts relating to intellectual or industrial property rights, *Yearbook of Private International Law*, vol. X, 199–219.

Droz, G. (1991). *Regards sur le droit international privé comparé. Cours général de droit international privé*, w: *Recueil des Cours, Collected Courses* 1991-IV, Alphen aan den Rijn.

Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche – BGBEG. I. S. 2494, 21. 9. 1994. (Uvodni zakon o izmenama Građanskog zakonika Nemačke, *Savezni službeni list*, I. S. 2494 od 21. septembra 1994. godine).

Fallon, M. (1993). The Law of Applicable to Compulsory Insurance and Life Insurance: Some Peculiarities, in: Reichert–Facilides F., Jesserun d'Oliveira H. U. (Eds), *International Insurance Contract Law.*

Ferrari, F., Leible, S. (Eds.) (2009). *Rome I Regulation – TheLaw Applicable to Contractual Obligations in Europe*. Munich: selier. european law publishers GmbH.

Fras, M. (2008). Reżim prawny umowy reasekuracji - zagadnienia materialnoprawne i kolizyjne, *Prawo Asekuracyjne*, nr 4, 56–68.

Fras, M. (2007a). *Z problematyki kolizyjnoprawnej umów ubezpieczenia obowiązkowe*go, Monitor Prawniczy. Available at: https://czasopisma.beck.pl/monitor-prawniczy/artykul/z-problematyki-kolizyjnoprawnej-umow-ubezpieczenia-obowiazkowego/.

Fras, M. (2007b). Kolizyjnoprawna problematyka umów ubezpieczenia komunikacyjnego, *Europejski Przegląd Sądowy*, nr 7, 13–21.

Fuchs, B. (2003). *Statut kontraktowy a przepisy wymuszające swoje zastosowanie,* Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Gnela, B. (Ed.) (2011). *Ubezpieczenia gospodarcze. Wybrane zagadnienia prawne*, Warszawa.

Gołaczyński, J. (ed.) (2008). *Kolizyjne aspekty zobowiązań elektronicznych*. Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer Business.

Heiss, H. (2011). Liability Insurance, in: Schulze, R. (ed.), *Compensation of Private Losses: The Evolution of Torts in European Business Law*. München: Sellier European Law Publishers.

Heiss H. (2013). *Report of the Commission's Expert Group on European Insurance Contract Law. Part II. Differences in Insurance Contract Laws and Existing EU Legal Framework*, available at:

ec.europa.eu/justice/contract/files/expert_groups/report_on_section_2_final_en.pdf, 9 April 2013.

Heiss, H. (2008). Insurance Contracts in Rome I: Another Recent Failure of the European Legislature, *Yearbook for Private International Law*, vol. X, 261–284, DOI: https://doi.org/10.1515/9783866538566.2.261.

Kegel, G., Schurig K. (2000). *InternationalesPrivatrecht*. München: Verlag C.H. Beck.

Kowalewski, E., Bzdyń A. (2012). Prawo właściwe dla umów ubezpieczenia w świetle prawa polskiego na tle regulacji europejskich, *Wiadomości Ubezpieczeniowe* nr 1, 67–87.

Kramer, X. (2008). *The New European Conflict of Law Rules on Insurance Contracts in Rome I: A Complex Compromise,* The Icfai University Journal of Insurance Law, Vol. VI, 23–42.

Kropka, M. (2010). *Kolizyjnoprawna regulacja umowy ubezpieczenia w rozporządzeniu Rzym I*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Kropka, M. (2009). Umowy ubezpieczenia a projekt nowej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym, Pazdan, M. (redakcją) w: *Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego* (27–40). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Lagarde, P., Tanenbaum, A. (2008). De la convention de Rome au règlement Rome I, *Revue critique de droit international privé*, Vol. 97, Nº. 4, 727–780.

Łopuski, J. (2004). Nowe prawo ubezpieczeniowe a ubezpieczenia morskie: refleksje na temat kierunków rozwoju prawa ubezpieczeniowego, *Prawo Asekuracyjne*, nr 3, 5–25.

Lorenz, E. (1991). Die Umsetzung der internationalprivatrechtlichen Bestimmungen der Zweiten Schadenversicherungsrichtline (88/357/EWG) zur Regulung der Direktversicherung der in der EWG belegen Risiken, in: Stoll, H. (Hrsg), *Stellungnahmen und Gutachten zum europäischen internationalen Zivilverfahrens – und Versicherungsrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck.

Ludwichowska, K. (2008). *Odpowiedzialność cywilna i ubezpieczeniowa za wypadki samochodowe*, Toruń: Dom Organizatora Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa.

Ludwichowska, K., Thiede T. (2009). Reżim kolizyjny umowy ubezpieczenia po wejściu w życie rozporzadzenia Rzym I, *Prawo Asekuracyjne*, nr 2 (59), 58–72.

Mączyński A. (1994). Wskazanie kilku praw przez normę kolizyjną prawa prywatnego międzynarodowego, in: Mączyński A., Pazdan M., Szpunar A. (eds.), *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiego.* Kraków: Wydawn. i Druk. "Secesja".

Magnus, U., Mankowski P. (eds.) (2012). *Brussels I Regulation*. München: Sellier European Law Publishers.

Martiny, D. (1998). *Münchener Kommentarzum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Band. 10: Einführungsgesetzzum Bürgerlichen Gesetzbuch, Internationales Privatrecht. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.

Meeusen, J., Pertegás M., Straetmans G. (Eds.), (2004). *Enforcement of International Contracts in the European Union. Convergence and divergence between Brussels I and Rome I.*Antwerp - Oxford - New York: Intersentia.

Orlicki, M. (2011).*Ubezpieczenia obowiązkowe*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA.

Pazdan M. (2009). *O potrzebie uchwalenia nowej ustawy - Prawo prywatne międzynarodowe,* Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych.

Pazdan, M. (2012). *Prawo prywatne międzynarodowe*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Perner, S. (2009). Das Internationale Versicherungsvertragsrecht nach Rom I, *IPRax: Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts*, Vol. 29, Nº. 3, 218–222.

Pilich, M. (2012). *Statut umów ubezpieczenia według rozporządzenia Rzym I*, in: Weitz K., Grzegorczyk P. (eds.), *Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne* (313–385). Warszawa: LexisNexis.

Policha, K.,Wnęk, A. (2011). Prawo prywatne międzynarodowe. Zasady wyboru prawa właściwego dla dużych ryzyk ubezpieczeniowych. Zagadnienia praktyczne, *Prawo Asekuracyjne*, nr 3, 3–16.

Popiołek, W.(ed). (2013). *Międzynarodowe prawo handlowe*, Tom 9. Warszawa: C.H.Beck.

Przybyłowski, C.f. K. (1959). *Z problematyki stosowania obcych norm kolizyjnych*, Kraków: Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Rabels, Z. (2007). *Comments on the European Comission's Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the law applicable to contractual obligations (Rome I).* Max Plank Institute for Comparative and International Private Law.

Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and

the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, *Official Journal of the European Union*, L 351, 20.12.2012.

Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I), *Official Journal of the European Union,* L177, 4.7.2008.

Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 onthe law applicable to non-contractual obligations (Rome II), *Official Journal of the European Union*, L 199, 31.7.2007.

Reichert–Facilides, F., Jesserund'Oliveira H. U. (1993). *International Insurance Contract Law*. European University Institute, Florence.

Schmidt, T.S. (1993). The incidental question in private interinational law, in: *Recueil Des Cours - Collected Courses*, 1992-II, Alphen aan den Rijn.

Seatzu, F. (2003). *Insurance in Private International* Law. Oxford-Portland: Hart Publishing.

Sonnenberger, H.J. (2003). Eingriffsrecht – Das trojanische Pferdim IPR odernotwendige Eregänzung?, *Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts*, Heft 2, 104–116.

Stoll, H.(1991). *Stellungnahmen und Gutachten zum europaischen internationalen Zivilverfahrens- Und Versicherungsrecht*. Tübingen: Mohr Siebrek Ek.

Stone, P. (2010). *EU Private International Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

Thorn, K. (2007). Eingriffsnormen, Ferrari, Leible, (Hrsg.), in: *Ein neues Internationales Vertragsrecht für Europa - Der Vorschlag für eine Rom I-Verordnung* (131–152). Jena: JWV Jenaer Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft mbH.

Ustawaz dnia 4 lutego 2011 r.Prawo prywatne międzynarodowe, *Dziennik Ustaw*, Nr. 80, poz. 432, 4898–4906, (poljski Zakon iz 2011. godine).

Versicherungsvertragsgesetz - Gesetz zur Reform des Versicherungsvertragsrecht vom 23. November 2007, BGBl. I S. 2631 (nemački Zakon o ugovoru o osiguranju).

Vitta, E. (1980). *Cours général de droit international privé,* in: *Recueil des cours, Collected Courses of the Hague Academy of International Law 1979*, Alphen aan den Rijn.

Von Hein, J. (2011). Party Autonomy in International Property Law: A German Perspective, in: Westrik R., van der Weide, J. (eds.), *Party Autonomy in International Property Law*. Munich: Sellier European Law Pubishers.

Weitz, K., Grzegorczyk, P. (2012). *Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne*, Warszawa: LexisNexis Polska.

Westrik R., van der Weide J. (2011). *Party Autonomy in International Property Law*. Munich: Sellier European Law Pubishers.

Westermann H.P. (Hsg). (2000). *Erman Bürgeliches Gesetzbuch*, Münster: Aschendorff Rechtsverlag. Köln: Dr. Otto Schmidt.

Wojewoda, M. (2008). Artykuł 3.3 konwencji rzymskiej z 1980 r. jako szczególny element mechanizmu poszukiwania prawa właściwego dla zobowiązań umownych, Pazdan,M. Popiołek, W., Rott – Pietrzyk, E., Szpunar, M. (Eds) w: *Europeizacja prawa krajowego*. Warszawa.

Zachariasiewicz, M.A. (1978). *Prawo właściwe dla zobowiązań z umów ubezpieczenia*. PPHZ.

Zachariasiewicz, M. A. (2010). O potrzebie wskazania w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym podstawy stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie, Pazdan, M. (Red.) w: *Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, T. 7, 9–43. Katowice: Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego.